

Małgorzata Piórkowska

Literatura homiletyczna w zbiorach biblioteki franciszkanów-reformatów w Węgrowie w świetle Rejestru najnowiej ułożonych książek... z 1854 roku

Radzyński Rocznik Humanistyczny 15, 23-42

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Piórkowska

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Wydział Humanistyczny
mbp.wegrow@gmail.com

Literatura homiletyczna w zbiorach biblioteki franciszkanów-reformatów w Węgrowie w świetle Rejestru najnowszej ułożonych księzek... z 1854 roku

Homiletic literature in the collections of the Franciscan-Reformat library in Węgrów in the light of the Register of the most recent books... of 1854

ABSTRACT

The Community of the Franciscan Friars of the Renewal played an important role in the evangelization of the inhabitants of Węgrów and the surroundings. Their close contact with the locals, their simple and straightforward preaching, and their understanding in the confessional have earned them both the empathy and the kindness of the local people.

During their almost 200-year-long presence in Węgrów, the friars have amassed a broad collection of books, which they systematically expanded with new relevant items, including homiletical literature. It is safe to say that the Węgrów friars' library served as a professional library and was used for scientific and own research. The titular list of books from List of the newly added books... from 1854 shows that the friars were leading an intellectually rich life, constantly enhancing their skills and tools. Despite limited written sources, we can nowadays document their contribution to the propagation of education, culture and the spoken word in the Polish language.

Key words: Franciscan, reformate, religious library, homiletic literature

Słowa kluczowe: franciszkanie-reformaci- biblioteka zakonna- literatura homiletyczna

W tradycji zakonnej biblioteka zajmuje szczególne miejsce, dzięki któremu kształtuje się kultura całej wspólnoty¹. Można przypuszczać, że biblioteka węgrowskich reformatów² powstała zaraz po fundacji klasztoru ok. 1669 roku³. Pierwsi zakonnicy osiedlili się we wschodniej części miasta, na gruntach ofiarowanych im przez ówczesnego właściciela Jana Korwin- Krasieńskiego⁴. Wraz z ich przybyciem do Węgrowa zakonnicy zaczęli tworzyć księgozbiór biblioteczny. W 1750 r.⁵ w klasztorze powstał nowicjat, a dziewięć lat później utworzone zostało studium filozoficzne kształcące pod kierunkiem zakonnych profesorów kleryków do stanu duchownego⁶. W świetle dostępnych informacji w każdym roku studium kończyło od 6 do 10 kleryków. W XVIII stuleciu w węgrowskiej placówce reformatów zamieszkiwało od 12-do 15 kapłanów, 5-7 braci, kilku kleryków lub nowicjuszy⁷. Można przypuszczać, że w tych okolicznościach księgozbiór klasztorny był dostosowany do potrzeb edukacyjnych. W XIX w. zmieniła się ranga klasztoru i księgozbioru. W 1833 r. w konwencie mieszkało ogółem 10 kapłanów i braci⁸. W roku 1840- 12 braci i laików. W 1861- 12 braci, 3 laików, 1 rezydent emeryt oraz prezbiter, w sumie 17 domowników⁹.

¹ M. Pidtypczak-Majerowicz, *Biblioteki i bibliotekarstwo zakonne na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej w XVII- XVIII w.*, Wrocław 1996, s. 8. *Materiały do historii zgrupowań zakonnych na ziemiach polskich w XIX i początku XX wieku* opr. Hanna Dylągowa i inni. *Materiały do Atlasu Historycznego Chrześcijaństwa w Polsce* T. II, cz. 1, Lublin 1976; K. Kantak, *Franciszkanie polscy 1517-1795*, Oświęcim 2016; *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, red. J. Kłoczkowski, Niepokalanów 1998.

² Franciszkanie reformaci wewnętrzna frakcja Zakonu Braci Mniejszych. Zakon zebrzący, powstały we Włoszech w XVI w. jako jeden z ruchów obserwanckich zakonu bernardynów, z którego wyodrębnili się organizacyjnie na przeł. XVI i XVII w. 1897 połączeni z innymi zakonami obserwanckimi w zakon franciszkanów (braci mniejszych); w Rzeczypospolitej od 1622 r., gł. domy: Kraków, Lublin, Warszawa, na Śląsku – Góra św. Anny; *Nowa Encyklopedia Powszechna* t. 5 P-S, Warszawa 1996, s. 478; *Ilustrowana Encyklopedia Trzaski, Everta i Michałowskiego z wieloma mapami, tablicami*, oprac. pod red. S. Lama, t. 4 P-Sh, Warszawa, 1927, s. 804; *Encyklopedia Powszechna* t. 22 R-S, Warszawa, 1866, s. 13; *Religia Encyklopedia PWN* P-R t. 8, red. nauk. T. Gadacz, B. Milerski, Warszawa, 2003, s. 374.

³ A. Czapska, *Klasztor w Węgrowie – inwentaryzacja*, zbiory MBP w Węgrowie; A. Czapska, *Węgrów. Monografia Historyczno-architektoniczna*, Warszawa 1959; M. Karpowicz, *Budowniczość kościołów w Węgrowie*, Węgrów 2008; M. Karpowicz, *Cuda Węgrowskie*, Węgrów 2009; K. Mariusz, *Działalność artystyczna Michelangela Palloniego w Polsce*, Warszawa 1967; M. Karpowicz, *Sztuka Warszawy czasów Jana III*, Warszawa 1987; T. Wyszomirski, *Z przeszłości Węgrowskiej*, Węgrów 1961; T. Szczehra, *Kronika ziemi węgrowskiej od czasów najdawniejszych do 1970 r.*, Węgrów 1970.

⁴ Krasieński Jan Kazimierz na Krasnem, h. Ślepowron (1607–1669); A. Przyboś, *Krasieński Jan Kazimierz [w:] Polski Słownik Biograficzny*, t. XV, Wrocław-Warszawa 1970, s. 179-180; T. Wyszomirski, *Z przeszłości Węgrowskiej*, s. 129; S. Kosiński, T. Swat, *Rozwój i upadek, [w:] Węgrów dzieje miasta i okolic w latach 1441-1944*, pod red. A. Kołodziejczyka i T. Swata, Węgrów 1991, s. 57.

⁵ Wraz z utworzeniem prowincji pruskiej

⁶ I. G. Chomiuk, *Zarys historii kościoła i klasztoru pw. św. Piotra z Alkantary i św. Antoniego Franciszkanów-Reformatów w Węgrowie w latach 1668-1865 w połączeniu z krótką historią miasta*, Kraków 1999, s. 15.

⁷ *Materiały do historii zgrupowań zakonnych na ziemiach polskich w XIX w. i początku XX w.* t. II, cz.1, oprac. Hanna Dylągowa i inni, Lublin 1976, s. 44.

⁸ *Catalogus CLERI Saecularis ac Regularis Dioecesis podlachiensis* A.D. 1833.

⁹ *Catalogus Cleri Saecularis ac Regularis Dioecesis podlaciensis* A.D. 1840.

Artykuł przedstawia kolekcję książek z zakresu literatury homiletycznej¹⁰ zgromadzonej w bibliotece klasztoru oo. Franciszkanów-Reformatów w Węgrowie, w dziale *Kazania Polskie* oraz wskazuje rolę gromadzonej w bibliotece literatury w działalności kaznodziejskiej zgromadzenia.

Źródłem do analizy księgozbioru jest dokument pt.: *Rejestr Najnowiej Ułożonych Książek Znajdujących się w Bibliotece XX[księży] RR[reformatów] w Węgrowie. RP 1854*¹¹. Omawiany *Rejestr*, świadczy o kulturze książki w węgrowskim klasztorze i jest jedynym dowodem potwierdzającym obecność w konwencie biblioteki. Biblioteki – zarówno w rozumieniu zasobu w postaci księgozbioru jak i pomieszczenia do jego przechowywania. Ujawnia stan ilościowy księgozbioru w roku 1854, czyli na dziesięć lat przed kasatą zgromadzenia, rodzaj gromadzonej i użytkowanej przez zakonników literatury oraz stosowaną praktykę bibliotekarską opartą na rzeczowej klasyfikacji i co z tym się wiąże układu rzeczowego w lokalu bibliotecznym. Nie wiemy w jakich warunkach *Rejestr* został sporządzony i czy wymienia wszystkie książki z zasobów klasztornej biblioteki. Spis może stanowić źródło umożliwiające oszacowanie zniszczenia spowodowanego kasatą konwentu w 1864 r.

Rękopiśmienny *Rejestr* ma formę skoroszytu o wymiarach 31,5 x 21 cm, oprawione w szarą tekturę i zawiera 50 numerowanych współcześnie stron. Paginacja została naniesiona w czasach późniejszych. Rękopis napisany jest na papierze tego samego rodzaju. Karty przesyte są białym sznurkiem, a większość z nich podklejona białą taśmą, wskazującą na dokonaną później konserwację. *Rejestr*, został napisany przez więcej niż jedną osobę, od strony 22 zauważalny jest wyraźnie inny dukt pisma. Litery są bardziej pochylone, ściślejsze i drobniejsze. Ostatnia publikacja w dziale I¹², została dopisana w późniejszym czasie, o czym świadczy charakter pisma skryby oraz dokonany według innych zasad opis, rozszerzony o miejsce i rok wydania¹³. Cechy zewnętrzne źródła wskazują na to, że w napisaniu *Rejestru* brały udział minimum trzy osoby, ale ostatecznie mogłoby to potwierdzić szczegółowe badania. Z całą pewnością można stwierdzić, że *Rejestr*, prowadzony był starannie, bardzo wyraźnym i czytelnym pismem. Nie występują skreślenia wynikające z błędnego pisania, czy też kleksy atramentowe. Świadczy to o wysokiej kulturze pisarskiej sporządzających dokument. Jednak, gdy prześledzimy zapisy zorientujemy się, że brakuje w nim dwóch stron od cyfry 121 do 183, które jak wskazują ślady zostały wyrwane. Nie znamy zatem opisów 62 książek. Do analizy ilościowej wzięto więc pod uwagę 167 numerów bieżących zachowanych w kolejności arytmetycznej.

¹⁰ Homiletyka [gr. *homilētiké* 'sztuka nawiązywania kontaktu słownego z ludźmi'], kaznodziejstwo, rodzaj twórczości w formie ustnej lub pisemnej obejmujący kazania kościelne. (homilie), *Encyklopedia PWN*, t. 2, Warszawa 1995, s. 797. Także wiedza o zasadach komponowania, stylizowania i wygłaszania kazań, dział teologii praktycznej; jedna z odmian sztuki oratorskiej, nawiązująca do tradycji gr. i rzym. retoryki, Z. Grzegorski, *Kaznodziejstwo a literatura. Wybrane zagadnienia z teorii i praktyki homiletyki kontekstualnej*, „Poznańskie Studia Teologiczne”, T. 10 (2001), s. 225-232.

¹¹ APR IV. Akta Reformatów Węgrowskich Nr 8, 1854 Inwentarz Biblioteki.

¹² *Rejestr Najnowiej ułożonych...* s. 25. Poz. 121.

¹³ *Prawa stolicy apostolskiej* przez Ang. Lip. w Wilnie w 1861 r.

Spisy inwentarzowe najczęściej były tworzone przez klasztornych bibliotekarzy. Jak wynika z dokumentów klasztornych funkcję tę pełnił wówczas Henryk Ciołkowski¹⁴. Skrybą inwentarza mógł być również ówczesny gwardian Onufry Zakrzewski¹⁵. Zdarzały się przypadki, że rejestr był sporządzany przez wizytatora klasztoru czy też urzędnika, który inwentaryzował kasowany majątek¹⁶. Okoliczności te wzbudzają wątpliwości w kwestii realnego zasobu biblioteki. Nie dotyczą one tytułów pozycji lecz ich liczby. Ponadto nie zawsze zakonnicy podawali rzeczywisty stan księgozbiorów bibliotecznych, zwłaszcza gdy przygotowywali go na potrzeby wizytacji¹⁷. Należy dodać, że nieznane są inne inwentarze węgrowskiej biblioteki reformatów opisujące jej zasób w trakcie funkcjonowania klasztoru¹⁸. Porównanie zawartości kilku inwentarzy pozwoliłoby na dokonanie analizy zarówno w aspekcie chronologicznym jak i ilościowym.

Rejestr przechowywany w jest w Archiwum Prowincji Reformatów w Krakowie, podobnie jak inne źródła i dokumenty węgrowskiego klasztoru. W dotychczasowej historiografii dokument ten był przedmiotem badań Agnieszki Zdrojewskiej, badającej dzieje biblioteki węgrowskich zakonników¹⁹. W analizie roli księgozbioru niezbędne było odtworzenie kontekst historycznego funkcjonowania klasztoru reformatów w Węgrowie. W opracowaniu historii konwentu węgrowskiego podstawową pomocą okazały się niepublikowane opracowania pozostające w formie maszynopisów przechowywanych w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Węgrowie autorstwa: Tadeusza Wyszomirskiego²⁰ i Tomasza Szczechury²¹ oraz publikacje Grzegorza Wiśniowskiego²² i Idziego Grzegorza Chomiuka²³, poświęcone dziejom węgrowskich reformatów. Podstawą do opracowania opisywanej problematyki były publikacje o treściach regionalnych. Druki zatem mało znane szerszemu odbiorcy, wydawane przez lokalne stowarzyszenia i towarzystwa historyczne, prace niepublikowane dotychczas pozostające w formie maszynopisów będące w zasobach Miejskiej Biblioteki Publicznej w Węgrowie²⁴.

Jedną z ważniejszych form aktywności zakonników węgrowskiego klasztoru była działalność kaznodziejska. Ojcowie na terenie Węgrowa prowadzili posługę duszpa-

¹⁴ *Acta Conventus Vęgroviensis ex dispositione venerabilis Diffinitorii sub ministro Provinciali Ad Mou Reverendo patre Cherubino Górkowski annotari in cluata Anno Domini 1760-1861*, s. 230.

¹⁵ G. Wiśniowski, *OO. Franciszkanie-Reformaci w Węgrowie (1668-1865)*, Kraków 1981, s. 22.

¹⁶ M. Miłowiecki, *Inwentarze i spisy klasztorów dominikańskich skasowanych w guberniach Cesarstwa Rosyjskiego w XIX w. Stan źródeł i miejsca przechowywania*, „Hereditas Monasterorum”, vol. 1, 2012, s. 141-172.

¹⁷ Tenże, *Inwentarze i spisy bibliotek klasztornych*, s. 155.

¹⁸ L. Zalewski, *Biblioteka seminarium duchownego w Lublinie i biblioteki klasztorne w diecezji lubelskiej i podlaskiej*, Warszawa, 1926, s.124-130.

¹⁹ A. Zdrojewska, *Biblioteka oo. Franciszkanów-Reformatów w Węgrowie na podstawie inwentarza z 1854 roku*, [w:] *Kościół w Polsce. Dzieje i Kultura IV*, red. Jan Walkusz, Lublin 2005, s. 89-143.

²⁰ T. Wyszomirski, *Z przeszłości Węgrowa, Węgrów* 1961.

²¹ T. Szczechura, *Kronika ziemi węgrowskiej od czasów najdawniejszych do 1970 r.*, Węgrów 1970.

²² G. Wiśniowski, dz. cyt.

²³ I. G. Chomiuk, *Zarys historii*, dz. cyt.

²⁴ M. Piórkowska, *Wątki literackie czarnoksiężnika Twardowskiego i jego magicznego lustra*, [w:] *Kraina Mistrza Twardowskiego – legenda i produkt turystyczny Węgrowa*, red. nauk. F. Midura, A. Chmiel, Węgrów 2016, s. 167-201.

sterską wśród Żydów, Szkotów²⁵, Niemców²⁶ będących wyznawcami judaizmu oraz stanowiących większość mieszkańców wyznawców religii protestanckich: arian²⁷, kalwinistów i luteran²⁸. Rezultaty tej działalności potwierdza dokument *Spis tych, którzy natchnieni Bożą łaską i za sprawą Ducha Świętego porzucili błędy swoich sekt i przyjęli wiarę katolicką*²⁹. W latach 1694-1822³⁰ liczba wyznawców kalwinizmu w Węgrowie systematycznie zmniejszała się w rezultacie procesów migracyjnych oraz asymilacji. Wyznawcy kalwinizmu przyjmowali luteranizm, natomiast luteranie i wyznawcy judaizmu stawali się wiernymi Kościoła rzymskokatolickiego. Z powodu braku źródeł skalę działalności zakonników trudno jest wymiennie określić. Powszechnie stosowanym sposobem pozyskiwania neofitów był przede wszystkim: przykład życia osobistego mnichów, rozmowy na tematy religijne, prowadzenie misji ludowych i rekolekcji i co się z tym ściśle wiąże spowiedź i kaznodziejstwo. Ze względu na brak źródeł, nie mamy zbyt wielu wiadomości o zasięgu działalności kaznodziejskiej. Nie dysponujemy również programem tych form działań. Jedynym dostępnym na obecnym etapie badań źródłem potwierdzającym działalność na tym polu jest *Kronika Kościoła w Stoczku Węgrowskim*³¹, która odnotowuje informację o misjach zorganizowanych w tej miejscowości w 1768 roku z udziałem księży reformatów.

W świetle kroniki zakonnicy z węgrowskiego klasztoru przez okolicznych mieszkańców byli postrzegani jako znakomici kaznodzieje, ofiarni spowiednicy i przewodnicy duchowni³². Zaangażowanie węgrowskich zakonników w pracę duszpasterską doceniały również władze kościelne i środowiska duchowieństwa z kręgów jezuitkich, min. jezuita, profesor kolegium w Pułtusku, zarządzający parafią Stoczek ks. Franciszek Detyll³³, „gdy wydalął się z domu, choć na krótki czas, to aby na nieobecność jego nie cierpiało dobro duchowe parafian, do zastępstwa siebie powoływał Ojców Reformatów”³⁴. Kaznodziejstwo było jednym z najważniejszych przejawów dzia-

²⁵ R. Postek, *Szkoci w Węgrowie*, Węgrów 2009.

²⁶ *Spis tych, którzy natchnieni Bożą łaską i za sprawą Ducha świętego porzucili błędy swoich sekt i przyjęli wiarę katolicką*, Zbiory MBP w Węgrowie.

²⁷ Bracia polscy (zwani również arianami, socynianami, antytrynitarzami) – wspólnota religijna, która wyodrębniła się w latach 1562–1565 z polskiego Kościoła Ewangelicko-Reformowanego (kalwinizmu), stanowiąca najbardziej radykalny odłam reformacji w Polsce, powstały dzięki uchodźcom z południowej i zachodniej Europy, J. Kazimierski, *Z dziejów Węgrowa w XV-XVII wieku*, „Rocznik Mazowiecki”, nr 3, 1970; J. Tazbir, *Świat Panów Pasków*, Łódź 1986.

²⁸ Węgrów, [w:] *Encyklopedia Kościelna*, t. XXX, Płock 1910, s. 513.

²⁹ *Spis tych, którzy natchnieni Bożą łaską...*

³⁰ S. Gruszecki, *Węgrów kolebką arianizmu polskiego*, „Rocznik Mazowiecki”, nr 6, 1976, s. 324; S. Kosiński, *T. Swat, Rozwój i upadek*, [w:] *Węgrów dzieje miasta i okolic*, s. 44-73.

³¹ *Kronika Kościoła w Stoczku Węgrowskim od 1518 roku do 1909*, zbiory Miejskiej Biblioteki Publicznej w Węgrowie, syg. 10R.

³² *Kronika Kościoła w Stoczku Węgrowskim od 1518 roku do 1909*, s. 95.

³³ Ks. Franciszek Detylli, zarządzał parafią w Stoczku Węgrowskim w latach 1766-1786, jezuita, przybył z Kobyłki. Wzrostu był miernego, tuszy okazałej, zupełny szpak, lat 56. Uspodobienia wesołego i nadzwyczaj ruchliwy. Długi czas przebywał w Pułtusku na profesorstwie jako jezuita znanym był już wszystkim poprzednio, bo w Stoczku był u ks. Szydłowskiego, w czasie większych świąt kazania tu mawiał. Ks. Detylli łagodny, miły w obejściu wszystkich serca sobie pozyskał. Lud jego nazwiska nie umiał wymieniać pospolicie wszyscy nazywali go Tatulem, czemu wcale się nie obrażał, a naprawdę był tatuśkiem ludu, opiekując się i dbając o lud. [w:] *Kronika Kościoła...*, s. 95

³⁴ *Kronika Kościoła w Stoczku Węgrowskim*, s. 95.

łałości duszpasterskiej zakonników. Ten rodzaj pracy wyraźnie wypływał z reguły św. Franciszka przewidującej, że znajdą się bracia, którzy zechcą iść „ do saracenów lub innych niewiernych”³⁵. Węgrowscy zakonnicy podczas głoszenia nauk przekazywali wiernym cechy swojej bardzo charakterystycznej duchowości, która ukazywała Jezusa Chrystusa w jego ziemskim życiu. O pozytywnym odbiorze działalności zakonników świadczy powierzenie im obowiązków kaznodziejskich na terenie dekanatu węgrowskiego i poza jego granicami przy okazji odpustów, pogrzebów, misji ludowych i rekolekcji. Wyniki pracy reformackich misjonarzy ludowych trudno dziś wyczerpująco ustalić i ocenić. Z zachowanej *Kroniki* wynika, że wierni, wśród nich rodziny szlacheckie min.: Osieckich, Kuczyńskich, Materskich, Ostrowskich i Klepackich, ich służba oraz okoliczni włościanie gromadzili się w świątyni liczniej niż zwykle. „Takiego zgromadzenia pobożnych jeszcze w Stoczku nigdy nie było”³⁶. W kazaniach mnisi przekazywali wiedzę katechizmową oraz nauki moralne: piętnowali wady narodowe, szczególnie akcentowali niesprawiedliwość społeczną, wyzysk, grabież, oszczerstwa, stronniczość sądów, przekupstwo i pijaństwo³⁷. Kazania były niezwykle ekspresyjne i sugestywne. Eloquentni kapłani „poruszali serca ludzkie do łez i zachęcali do poprawy żywota, podobno zdarzały się sceny”. Zgromadzeni wierni, płacząc publicznie wyznawali swoje grzechy. Przerywali przemawiającemu podczas Mszy św. pytając czy, mogą Boga przebłagać, dostąpić miłosierdzia? Ojcowie zapewniali wiernych, że Bóg jest miłosierny bez liczby i największe grzechy odpuszcza”³⁸.

Treści i idee przekazywane w kazaniach były przyswajane przez słuchaczy³⁹. Po cyklu kazań wygłoszonych podczas misji i po jej zakończeniu nikt w parafii Stoczek, gorzałki nie pił, ograniczono się jedynie do miodu i piwa. Jak donosi *Kronika*⁴⁰ wstrzeźliwość ta doprowadziła do upadku lokalnej karczmy.

Inną konsekwencją słuchania kazań głoszonych przez węgrowskich reformatów była zgoda sąsiedzka. Wcześniej zwaśnione rodziny szlacheckie pojednały się i nie procesowały przez długie lata⁴¹. Znaczny krąg słuchaczy miały również kazania wygłaszane w reformackim kościele, tu również zdarzały się niecodzienne zdarzenia: „sceny”⁴². Skryba zakonny w ten sposób opisał zaburzenie transowe, została dotknięta Jaśnie wielmożna Pani Marianna ze Znamierowskich Olędzka, łowczyni Mielnicka, podczas udziału we mszy św. z okazji święta Najświętszej Marii Panny. „Po odbyciu sakramentu pokuty i w czasie przystępowania z całą chęcią i oddaniem do Komunii św. została podstępnie opanowana przez nieczyste duchy. Jednakże na mocy pisma i z polecenia oraz za zgodą Wielebnego prowincjała naszego zakonu A. Sarnowskiego zamieszkiwała w naszym klasztorze od 2 lutego do 21 marca . Tu J[ej] M[ość] Pani została poddana w naszym kościele egzorcyzmowi. Najsilniejsze oznaki obecności

³⁵ *Zakony św. Franciszka w Polsce w latach 1772-1970, część 3: Zakon Braci Mniejszych – Franciszkanów*, red. J. R. Bar, Warszawa 1978, s. 85; J. Pelczar, *Zarys dziejów kaznodziejstwa w kościele katolickim*, Kraków 1896.

³⁶ *Kronika Kościoła w Stoczku Węgrowskim*, s. 96.

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże.

⁴² I. G. Chomiuk, *Zarys historii*, s.22.

demonów przejawiały się nie tylko przez to, że drżała ona przez św. słowami, że dostawała drgawek i torsji oraz nagłych napadów szału, ale także, że jej biedne ludzkie ciało o mało nie rozstało się z duszą... Nie jest naszą zasługą, że na skutek stałego powtarzania egzorcyzmów, dzięki łaskom patronów kościoła naszego a w szczególności św. Piotra z Alkantary, ta JMPani została uwolniona od napaści czterech demonów i że całkowicie ich pozbawiona odeszła stąd z Panem Bogiem w pokoju dnia 24 marca tegoż roku"⁴³.

Wśród kaznodziejów pracujących w Węgrowie i okolicy na przestrzeni dwóch stuleci znaleźli się: Michał Nachorecki⁴⁴, gwardian i budowniczy klasztoru, Aleksander Sosnowski⁴⁵, autor licznych dzieł wydanych drukiem Wojciech Tatułowicz⁴⁶, Michał Miklaszewski⁴⁷, Tomasz Serwinowski⁴⁸, Romuald Drażewski⁴⁹, Władysław Stankowski⁵⁰ oraz ojcowie Adjutus, Euzebiusz⁵¹. Wyróżniającym się kaznodzieją był gwardian konwentu węgrowskiego, później pułtuskiego, definitor prowincji pruskiej, kaznodzieja katedry we Włocławku, nadworny teolog króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, Feliksa Synakiewicza⁵². W historii miasta został zapamiętany jako autor mowy powitalnej, wygłoszonej na przybycie do Węgrowa w 1784 r. króla Stanisława Poniatowskiego⁵³. Można przypuszczać, że mową tą Synakiewicz otworzył sobie drogę do dalszych awansów, większość jego kazań została wydana drukiem po 1784 r. w drukarniach rządowych, niektóre dzieła 15, 16 lat od wygłoszenia⁵⁴. Istnieje duże prawdopodobieństwo, powstania w konwencie węgrowskim kilku dzieł o. Feliksa Synakiewicza⁵⁵.

⁴³ Tamże, s. 21-22.

⁴⁴ Tamże, s. 16.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ *Kronika kościoła w Stoczku Węgrowskim od 1518 roku do 1909*, s. 95.

⁴⁹ Tamże

⁵⁰ Tamże

⁵¹ Tamże

⁵² Zakonnik był autorem wierszy i mów okolicznościowych wygłaszanych na cześć króla Stanisława Augusta Poniatowskiego oraz dostojników państwowych: Szczepana i Ignacego Trembickich, Szymona i Łucji Kickich, Karola Hohenzollerna, Michała Poniatowskiego, Adama Naruszewicza. Jako głośny kaznodzieja wydał drukiem kilka zbiorów kazań min. *Kazania na Święta uroczyste* oraz trzy tomowe *Kazania na niedziele całego roku*, tłumaczył również na język polski dzieła z dziedziny duchowości. Właściwe imiona: Franciszek Hilary, imię zakonne Feliks. Używał krypt. S.F.X. a R.G.S. więcej: A. Szeinke, *Synakiewicz Feliks*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 56, Warszawa-Kraków, 2009-2010, s. 255-256; J. Pelczar, *Zarys dziejów kaznodziejstwa*, s. 306.

⁵³ A. S. Naruszewicz, *Dyjariusz podróży Jego Królewskiej Mości na sejm grodzieński*, wyd. M. Bober-Janowska, Warszawa 2008, s. 22-23 i 259-260; T. Wyszomirski, *Z przeszłości Węgrowa*, s. 57.

⁵⁴ <http://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza> (13.07.2017).

⁵⁵ *Oda do Jaśnie W.P. Kłickiej Łucyi złożona w dniu Imienin 13/12 1784*, *Oktawa Świętego Franciszka czyli odpis na świętokradzką satyrę przeciw Temu świętemu rzuconą w roku 1784, dnia 4. Września pod tytułem w Dniu ś. Franciszka dla lepszego poznania Ducha w nieprawości mocnego, Mowy dwie do Najjaśniejszego Stanisława Augusta Króla Polskiego Pana najmiłościwszego roku 1784 dnia 27. Sierpnia 1. Grudnia miane*, Warszawa 1874. Nie odnaleziono źródeł potwierdzających wygłoszenie kazań i czy miały one miejsce w Węgrowskich kościołach.

Kazania głosili jedynie przeznaczeni do tego ojcowie. Dobrym mówcą mogła być osoba wybitnie wykształcona, przede wszystkim znająca filozofię, literaturę i teologię. Zarówno wspomniana powyżej działalność duszpasterska zakonników i realizacja celów edukacyjnych i naukowych wymagała organizacji odpowiedniego warsztatu pracy czyli zgromadzenia odpowiedniego księgozbioru⁵⁶. Książnica klasztorna udostępniała swoje zbiory określonemu gronu odbiorców, związanemu z domem zakonnym. Miała charakter domowy i zamknięty. Posiadała organizatora określającego jej funkcjonowanie odpowiednim ustawodawstwem, zatem była biblioteką instytucjonalną. Gromadziła wyspecjalizowany księgozbiór, który klasyfikował ją jako bibliotekę specjalistyczną. Analizując inwentarz biblioteczny⁵⁷ można stwierdzić, że biblioteka węgrowskiego konwentu pełniła funkcję warsztatu pracy dla samodoskonalących się zakonników oraz bazy naukowej dla nowicjuszy i prosperowania studiów zakonnych. Pierwsze książki, które stały się załącznikiem księgozbioru przywieźli ze sobą zakonnicy z macierzystego klasztoru. Były to przede wszystkim księgi chorałowe konieczne do odprawiania *Officium Divinum*, a zatem: graduał, antyfonarz, psalterz, sakramentarz, lekcjonarz, ewangeliarz i martyrologium. Wśród pierwszych książek prawdopodobnie znajdowały się również rękopisy kazań, *Pismo św.* i Reguły Zakonu Braci Mniejszych⁵⁸.

Próba rekonstrukcji zasobu bibliotecznego węgrowskiego zgromadzenia na obecnym etapie badań nie jest możliwa. Zasadnicza trudność wynika z tego, że obecnie nie dysponujemy księgozbiorem. Jedynym źródłem do jego poznania jest *Rejestr najnowiej ułożonych książek znajdujących się w Bibliotece X.X.R.R. w Węgrowie R.P. 1854*, który, jak wskazuje data⁵⁹, opisuje zawartość biblioteki w ostatniej dekadzie funkcjonowania zgromadzenia. Nie dysponujemy informacjami o etapach narastania gromadzenia i jak rozwijał się księgozbiór na przestrzeni 190 lat. Nieliczne egzemplarze książek, po kasacie klasztoru, a następnie w wyniku działań narodowowyzwoleńczych, zostały przekazane do kilku bibliotek w kraju⁶⁰. Znacząca większość dokumentów i książek świadczących o kulturze umysłowej klasztoru i mieszkających w nim zakonników, bezpowrotnie przepadła.

Omawiany *Rejestr* jest jedynym źródłem określającym wielkość zbiorów i zawartość literatury w poszczególnych działach. Odnotowuje 1313 woluminów. W świetle tego inwentarza całość zgromadzonej literatury była uporządkowana i sklasyfikowana rzeczowo na 9 działów głównych oznaczonych literą alfabetu łacińskiego, którym przypisano odpowiednie treści dzieła.:

- C – *Literatura łacińska, kazania, homilie niedzielne, adwentowa, postne, tygodniowe, pasyjne, pogrzebowe i panegiryczne,*
- G – *Literatura niemieckojęzyczna,*

⁵⁶ A. Kołodziejczyk, *Węgrowskie księgozbiory i ludzie pióra (XVI-1944)*, „Prace Archiwalno-Konserwatorskie na terenie województwa siedleckiego”, t. 1, 1990, s. 39-65; tenże, *W latach Królestwa Kongresowego*, [w:] *Węgrów dzieje miasta*, s. 85-110; A. Zdrojewska, *Biblioteka oo. Franciszkanów-Reformatów*, s. 89-143.

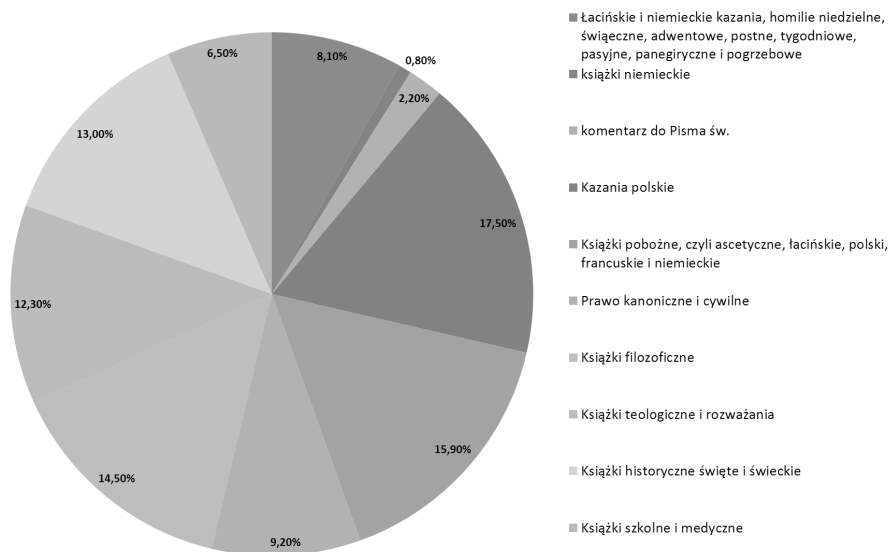
⁵⁷ *Rejestr najnowiej ułożonych książek znajdujących się w Bibliotece X.X.R.R. w Węgrowie R.P. 1854*.

⁵⁸ I. G. Chomiuk, *Zarys historii kościoła i klasztoru*, s. 22.

⁵⁹ Czyli rok 1854.

⁶⁰ Metropolitarna Biblioteka w Lublinie, Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego w Lublinie, Miejska Biblioteka Publiczna w Węgrowie.

- E – *Komentarze Pisma św.,*
- K – *Kazania polskie,*
- D – *Książki pobożne, czyli ascetyczne, łacińskie, polskie, francuskie i niemieckie,*
- J – *Prawo kanoniczne i cywilne,*
- P – *Książki filozoficzne,*
- T – *Książki teologiczne i rozważania,*
- H – *Książki historyczne święte i świeckie,*
- S – *Książki szkolne i medyczne.*

Wykres 1. Struktura ilościowa księgozbioru węgrowskiego zgromadzenia. Źródło: *Rejestr najnowszej ułożonych ksiąg, 1854 r.*

Najliczniejszą grupę książek w całym zasobie tworzyła literatura kaznodziejska, zgromadzona w dwóch działach oznaczonych literami C – kazania łacińskie i K – kazania polskie, stanowiące łącznie 25,6% całego zasobu bibliotecznego. W dziale *Kazania łacińskie*, zgromadzono 107 książek, opublikowanych w języku łacińskim. Stanowiły go homilie i kazania, w tym: niedzielne, świąteczne, adwentowe, tygodniowe, pogrzebowe. *Rejestr...* wykazuje książki polskich autorów: Szymona Okolskiego, A. C. Żeglińskiego⁶¹, Jana Kraszewskiego, Alberta Tylkowskiego, ale również wydane w języku łacińskim. Dział ten dodatkowo rozbudowany jest o poddział drugiego stopnia: *Libri Germanici* – zawierający literaturę niemieckojęzyczną w liczbie 11 vol.

Kazania polskie czyli literatura homiletyczna, będąca tematem artykułu zgromadzona w dziale, oznaczonym symbolem literowym „K”, w 100% była wydana w ję-

⁶¹ Ze względu na brak informacji we współczesnych źródłach nie rozwinięto inicjałów imion.

zyku polskim. Można przypuszczać, że zakonnicy cenili książki wydane w języku narodowym niemalże na takim samym poziomie jak literaturę kaznodziejską pisaną w uniwersalnej łacinie. W zasobie odnajdujemy tłumaczone przez Jerzego Devina⁶², na język polski książki księży⁶³ Luisa Bourdalego⁶⁴. *Rejestr* wykazuje 230 woluminów numerowanych bieżąco. Nie znamy zatem opisów 62 książek. Do analizy ilościowej wzięto więc pod uwagę 167 numerów bieżących zachowanych w kolejności arytmetycznej.

Analiza tytułów wskazuje, że w dziale zgromadzono: homilie, mowy, kazania różnego typu związane z rokiem liturgicznym i świętami kościelnymi. Opisy formalne książek zostały sporządzone z zachowaniem norm ówczesnego rzemiosła bibliotekarskiego w związku z czym są bardzo uproszczone i ubogie informacyjnie. Opis w dziale rozpoczyna cyfra numeru bieżącego, dla każdego działu osobna, następnie podany jest tytuł książki. Opisy sporządzone są bardzo skrótowo, zawierają najbardziej znaczące słowa w tytule. Współcześnie moglibyśmy je nazwać: hasłami przedmiotowymi lub słowami kluczowymi, czyli charakterystycznymi dla danego tekstu. Następnie podany jest autor dzieła z tytułu książki w niezmienionej stylistycznie formie, dalej w przypadku dzieł wydanych wielotomowo, podana jest liczba tomów, kolejność części, czasami format. Każdy tom lub część dzieła stanowiąca osobny wolumin miał nadany kolejny numer bieżący. Skryba nie zapisywał miejsca i roku wydania. W związku z czym nie posiadamy informacji, które pomogłyby ustalić proveniencję wydawniczą. Pomimo ubogich informacji warto jednak pokusić się o próbę charakterystyki, zgromadzonej w tym dziale literatury, zwłaszcza struktury ilościowej i treściowej.

Zgromadzony zbiór *Kazań Polskich* dotyczył w większości kazań: niedzielnych i świątecznych pozwalających wiernym, słuchaczom lub czytelnikom lepiej zrozumieć przesłanie płynące z Pisma Świętego i odnieść je do konkretnej sytuacji życiowej. Zgromadzono 116 książek, które stanowiły 69,5% zasobu o tej tematyce, autorstwa wybitnych kaznodziejów polskich: Tomasza Młodzianowskiego, Pafnycjusza Brzezińskiego, Samuela Wysockiego, Waleriana Gutowskiego, Jana Wujkowskiego, Pawła Kaczyńskiego oraz słynnego z przekładu *Biblii* Jakuba Wujka. Najwięcej książek (5), z zakresu tej tematyki kazań wyszło spod pióra Samuela Wysockiego⁶⁵, Antoniego Węgrzynowicza⁶⁶ oraz Alojzego Korzeniewskiego⁶⁷. Drugim co do popularności (3 książki) był dorobek literacki Pawła Kaczyńskiego⁶⁸, Andrzeja Murczyńskiego⁶⁹, Szymona Drykowskiego⁷⁰. Po dwie książki zgromadzono takich autorów jak: Kasyjan

⁶² A. T. Chłędowski, *Spis dzieł polskich opuszczonych lub źle oznaczonych w Bentkowskiego Historii literatury polskiej*, Warszawa 1982, s. 130, 131.

⁶³ Dostępne współcześnie informatory nie podają imion duchownych.

⁶⁴ Pozycja w rejestrze: 217,218, 219

⁶⁵ Rejestr, s. 9-14, poz. 4,53, 54, 55, 56.

⁶⁶ Rejestr, s. 9-14, poz. 35, 36, 37, 38.

⁶⁷ Tamże, poz. 48, 49, 50, 51.

⁶⁸ Tamże, poz. 24, 25, 26.

⁶⁹ Tamże, poz. 96, 97, 99.

⁷⁰ Tamże, poz. 196, 198, 199.

Go[a]rczyński⁷¹, Ks. Żola⁷², Franciszek Kowalicki⁷³, Macieja Muchowskiego⁷⁴, Jerzego Madejskiego⁷⁵, Jana Zrzelskiego⁷⁶, Antoniego Szyrmy⁷⁷, Nazarego Szczepińskiego⁷⁸, Sebastiana Łachowskiego⁷⁹, Adama Błędkowskiego⁸⁰ oraz księży⁸¹ Amramowicza⁸² i Błachowicza⁸³. Najliczniej *Rejestr* wymienia pojedyncze egzemplarze książek min. takich autorów jak: Stanisław Bielicki, Piotr W. Działyński, Bazyl Rychlewicz, Rajmund Czaszyński, Antoni Stefanowicz.

Kazania adwentowe i postne, związane ze śmiercią Pana Jezusa, drogą krzyżową, gorzkimi żalami i oczekiwaniem na zmartwychwstanie w wielkości 17 vol. (10%) stanowiły drugi co do liczby zbiorów kazań. Z lakonicznie zapisanych tytułów książek, trudno wywnioskować, czy kazania te dotyczą dni codziennych Wielkiego Postu, Adwentu, czy też są to kazania adwentowe i wielkopostne na niedziele. Zwyczaj głoszenia codziennych kazań wielkopostnych zapoczątkował św. Antoni z Padwy, przyczyniając się w ten sposób do przekształcenia tych kazań w intensywny kurs katechetyczny zmierzający do zbiorowego rachunku sumienia i nawrócenia. Zadaniem kazań pasyjnych było zbliżenie modlących się do Chrystusa, zmagającego się z cierpieniem, odtwarzaniem męki Pańskiej i śmierci. *Rejestr*, wymienia pojedyncze książki takich autorów jak: Walerian Gutowski⁸⁴ i Samuel Wysocki⁸⁵, Jakób Wolski⁸⁶, Jan Zrzelski⁸⁷, Piotr Błachowicz⁸⁸, Adrian Seriewicz⁸⁹. Wyjątek stanowi piśmiennictwo Franciszka Pioruna, wymieniono dwie książki tego autora⁹⁰.

15 vol. (8,9%) to kazania misyjne, ze względu na przekazywane treści można je nazwać również katechizmowymi, adresowane do grup innowierczych: żydów i prawosławnych, występujące w pojedynczych egzemplarzach, takich autorów jak: Piotr Skarga⁹¹, Sebastian Ubermanowicz⁹², Henry Waluszewicz⁹³, Karczewskiego⁹⁴,

⁷¹ Tamże, poz.102, 103, nieczytelny zapis co do litery w imieniu.

⁷² Tamże, poz. 113, 114, w *Rejestrze* brak inicjału imienia.

⁷³ Tamże, poz. 94, 95.

⁷⁴ Tamże, poz. 100, 101.

⁷⁵ Tamże, poz. 77, 78.

⁷⁶ Tamże, poz. 72, 73.

⁷⁷ Tamże, poz. 33, 34.

⁷⁸ Tamże, poz. 185, 186.

⁷⁹ Tamże, poz. 187, 188.

⁸⁰ Tamże, poz. 200, 201.

⁸¹ W *Rejestrze* brak inicjałów imienia, skryba zapisał skrót ks.

⁸² Imię zapisane nieczytelnie, Tamże, poz. 205, 206.

⁸³ Imię zapisane nieczytelnie, Tamże, poz. 225, 226.

⁸⁴ Tamże, poz. 15.

⁸⁵ Tamże, poz. 5.

⁸⁶ Tamże, poz. 92.

⁸⁷ Tamże, poz. 74.

⁸⁸ Tamże, poz. 116.

⁸⁹ Tamże, poz. 69.

⁹⁰ Tamże, poz. 61, 54.

⁹¹ Tamże, poz. 229.

⁹² Imię zapisano nieczytelnie, Tamże, poz. 182.

⁹³ Tamże, poz. 192.

⁹⁴ Imię zapisano nieczytelnie, Tamże, poz. 118.

Adrian Kobielski⁹⁵, Marcina Kurzeniecki⁹⁶, Ignacy de Marude⁹⁷, Dominik Kochański⁹⁸.

W *Rejestrze* odnaleziono 10 vol. (6%) o tematyce pogrzebowej i weselnej wygłaszanej z racji świąt okolicznościowych, reprezentowane przez takich m.in. kaznodziejów jak Adam Przeborowski⁹⁹, Kazimierz Giedrojc¹⁰⁰, Piotr Skoczyński¹⁰¹, Tomasz Młodzianowski¹⁰², Korwin Kochanowski¹⁰³, Mijakowski¹⁰⁴ oraz autor zapisany w *Rejestrze* jako *Autor Polityczny*. Brak bliższych informacji uniemożliwia identyfikację, nie wiadomo czy jest to autor używający takiego pseudonimu, czy też jest to uwaga skryby.

7 vol (4,1 %) to kazania na święta Matki Boskiej, Jezusa i panegiryczne związane z kultem najpopularniejszych świętych. Ze względu na treści nazwano je maryjnymi. Tematyka tych kazań skoncentrowana była wokół centralnych prawd takich jak: macierzyństwo, dziewictwo, pośrednictwo, świętość Matki Bożej. Wygłaszane podczas świąt związanych z kultem Matki Bożej, nabożeństw majowych, zawierały nauki moralne, teologiczne, a także wyjaśniały prawdy wiary. W analizowanym zbiorze ich świadectwem są kazania: Stanisława Abrahama Bzowskiego¹⁰⁵ i Szymona Starowolskiego¹⁰⁶, Kazimierza Giedrojcia¹⁰⁷, Piotra Skoczyńskiego¹⁰⁸, Antoniego Węgrzynowicza¹⁰⁹, Jacka Bieniedy¹¹⁰. Najmniejszą grupę, bo zaledwie 2 vol. (1,2%), stanowiły kazania sejmowe i jubileuszowe, autorstwa Korwin Kochanowskiego¹¹¹ oraz Antoniego Pipiewicza¹¹².

W *Rejestrze* nie zostały odnotowane kazania patriotyczne, dość popularne w okresie Insurekcji Kościuszkowskiej, co by wskazywało, że zakonnicy byli obojętni literaturze odnoszącej się do wydarzeń politycznych mającym miejsce w kraju. Nie zauważa się książek pisanych przez popularnego w XIX w. wywodzący się z kręgów jezuickich Jana Pawła Woronicza, uważanego przez Józefa Sebastiana Pelczara za największego polskiego kaznodzieję¹¹³, autora mów sejmowych napisanych dla biskupów Kaspra Cieciszowskiego i Macieja Garnysza. W 1784 r. (3 miesiące przed uzyskaniem święceń kapłańskich) Woronicz został, dzięki poparciu biskupa poznańskiego i warszawskie-

⁹⁵ Tamże, poz. 84.

⁹⁶ Tamże, poz. 88.

⁹⁷ Tamże, poz. 215.

⁹⁸ Tamże, poz. 79.

⁹⁹ Tamże, poz. 46.

¹⁰⁰ Tamże, poz. 29.

¹⁰¹ Tamże, poz. 42.

¹⁰² Tamże, poz. 10.

¹⁰³ Tamże, poz. 71.

¹⁰⁴ Tamże, poz. 107.

¹⁰⁵ Tamże, poz. 44.

¹⁰⁶ Tamże, poz. 45.

¹⁰⁷ Tamże, poz. 29.

¹⁰⁸ Tamże, poz. 43.

¹⁰⁹ Tamże, poz. 52.

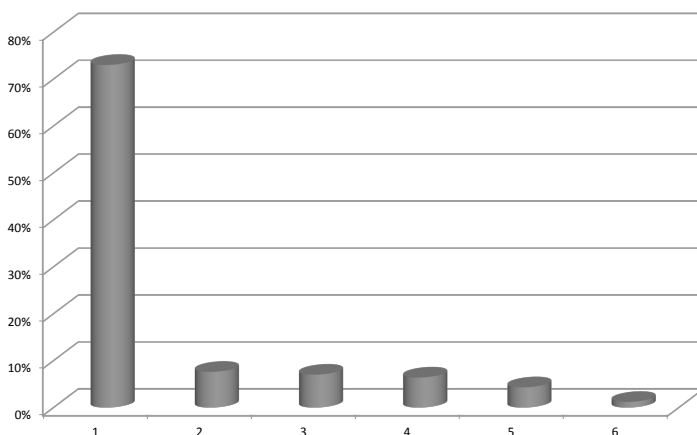
¹¹⁰ Tamże, poz. 57.

¹¹¹ Tamże, poz. 71.

¹¹² Tamże, poz. 80.

¹¹³ Kaznodzieja, jezuita do 1772, poeta, mówca, radca stanu Księstwa Warszawskiego, biskup diecezjalny krakowski w latach 1816–1829, arcybiskup metropolita warszawski i prymas Królestwa Polskiego w latach 1828–1829, J. Pelczar, *Zarys dziejów kaznodziejstwa w kościele katolickim*, s. 317-319.

go A. Okęckiego, proboszczem w oddalonej od Węgrowa o 3 km parafii w Liwie, używając godność infulata¹¹⁴. Pełniąc funkcję komisarza Komisji Porządkowej Księstwa Mazowieckiego niejednokrotnie odwiedzał Węgrów, uczestnicząc w uroczystościach szkolnych organizowanych przez instytut księży komunistów¹¹⁵ oraz odwiedzając rodzinę Cieciszowskich. Nie zauważa się również kazań związanych bezpośrednio z historią zgromadzenia, wygłoszonych przez gwardiana konwentu warszawskiego o. Jakuba Wolskiego¹¹⁶, wygłoszonych podczas konsekracji węgrowskich kościołów parafialnego i kościoła reformatów, a następnie uwiecznionych przez wydrukowanie¹¹⁷. Brak jest również mowy o. Mansweta Leporinięgo wygłoszonej z tej samej okazji¹¹⁸. Podobnie jak zauważalny jest brak mowy pogrzebowej słynnego mówcy Klemensa Bolesławiusza¹¹⁹ wygłoszonej na pogrzebie fundatora węgrowskich kościołów i klasztorów Jana Kazimierza Krasieńskiego w 1669 r.¹²⁰ W *Rejestrze* brakuje działu zwanego *Libri prohibito*, obejmującego dzieła znajdujące się na indeksie ksiąg zakazanych. Korzystać z nich mogli tylko zakonnicy, którzy otrzymywali na to specjalne zezwolenie, głównie magistrowie i doktorzy teologii.

1. Kazania niedzielne i świąteczne – 116 vol.; 2. Kazania adwentowe i postne – 17 vol.; 3. Kazania misyjne i katechizmowe – 15 vol.; 4. Kazania weselne i pogrzebowe – 10 vol.; 5. Kazania poświęcone Matce Boskiej, Jezusowi i innym świętym – 7 vol.; 6. Kazania sejmowe i jubileuszowe – 2 vol.

Wykres 2. Struktura ilościowa pod względem treści w dziale *Kazania Polskie*. Źródło: *Rejestr najnowiej ułożonych ksiąg, 1854*.

¹¹⁴ Na przestrzeni wieków, wykształcił się obyczaj nadawania przywileju używania pontyfikalnych szat biskupich przez prezbiterów, którzy pełnili niektóre urzędy lub otrzymywali tytuły honorowe.

¹¹⁵ A. Kołodziejczyk, *Z dziejów węgrowskiej szkoły księży komunistów 1711-1833*, „Szkice Podlaskie”, nr 5, 1996, s. 32.

¹¹⁶ A. J. Szeinke, *Kościół św. Antoniego i klasztor*, s. 217.

¹¹⁷ J. Wolski, *Konsekracja kościoła duchownego przez Najwyższego dusz ludzkich Biskupa i Pasterza Ducha Świętego odprawiona*, Warszawa 1711; A. J. Szeinke, *Kościół św. Antoniego*, s. 217.

¹¹⁸ Lektor teologii w Warszawie, kaznodzieja, definitor prowincji, kustosz i prowincjał.

¹¹⁹ Klemens Bolesławiusz znany także jako Clemens Boleslavius (Bolesławius), Bolesławczyk (ur. w 1625 prawdopodobnie w Bolesławiu, zm. 2 lutego 1689 w Kaliszu) – polski pisarz religijny, poeta, kaznodzieja i tłumacz.

¹²⁰ K. Bolesławiusz, *Korwin dla wdzięcznego i Bogu przyjemnego głosu*, Poznań 1669.

Gromadzenie księgozbioru zaczęło się od książek modlitewnych przywiezionych przez pierwszych zakonników z macierzystego klasztoru, czyli w latach 80. XVII w. Można przypuszczać, że księgozbiór był gromadzony i uzupełniany przez cały okres działalności klasztoru. Biorąc pod uwagę, że klasztor funkcjonował blisko 200 lat i w ciągu tego okresu realizował różne zadania dydaktyczne możemy przypuszczać, że i zasób kazań zgromadzony przez mnichów odzwierciedlał różne prądy umysłowe kilku epok. Na przestrzeni dwóch wieków dokonały się zmiany zarówno w sferze samego pojęcia „kazania”, jego formy i funkcjonalności. W XVII w. zgromadzenie przywiązywało dużą wagę do retoryki. Wymowa była kluczem, który otwierał dostęp do umysłów i serc, budziła podziw i zapewniała sukces duszpasterski. Do mówieniu o Bogu, używano jedynie wzniosłego stylu, który wzruszał, wstrząsał i przykuwał uwagę słuchaczy, kierowaną na pożądaną stronę. Barok wprowadził przede wszystkim zwyczaj alegoryzacji *Pisma św.* Dawało to jak najszersze pole do opisu swobodnej, niczym nieskrępowanej wyobraźni. Kaznodzieje lubowali się w symbolice zaczerpniętej ze starych malowideł i sztychów. Autorzy kazań sięgali również do powiastek, podań i legend, bajek, fraszek i wierszyków, by sprawić czytelnikowi lub słuchaczowi przyjemność i przyciągnąć go do wysłuchania zasadniczej części kazania¹²¹. Marazm kulturalny i gospodarczy konserwatywnego barokowego sarmatyzmu spowodował, że oświeceni katolicy widzieli w XVIII w. Kościele instytucję służącą przede wszystkim wychowaniu moralnemu. Postulowano by kazania w sposób prosty i jasny przekazywały prawdy opisane w *Biblii*. Zalecano głoszenie kazań moralnych skłaniających do poprawy życia i kazań objaśniających prawdy wiary. Zakazywano jednak krzyków na ambonie, straszenia wiernych i unikania wszystkiego, co mogłoby ośmieszać Kościół. Kaznodziejstwo sprowadzono do pewnego rodzaju sztuki wymowy i retoryki, a kaznodzieje traktowano jak nauczyciela podającego nakazy i zakazy moralne, wykładającego prawdy wiary i objaśniającego czynności kultu chrześcijańskiego. Za pomocą religii próbowano wychować dobrego obywatela i uczciwego człowieka¹²².

W pracy kaznodziejskiej dominowali przede wszystkim dominikanie i jezuita. Do mistrzów ambony zaliczani są również kaznodzieje wywodzący się z zakonu franciszkanów, bernardynów, reformatów oraz zakonu kanoników regularnych laterańskich i karmelitów. W całym zasobie działu *Kazania polskie* najliczniej reprezentowane były dzieła pijarskiego kaznodziei, konsula prowincji i rektora domu warszawskiego, Samuela Wysockiego¹²³. Używając pseudonimu Samuel S. Floriano wydał 25 tomów kazań po polsku i łacinie. W *Rejestrze*, odnajdujemy 6 jego dzieł dotyczących kazań postnych, wielkopostnych i adwentowych oraz kazań świątecznych¹²⁴. Równie licznie występowały dzieła XVIII wiecznego kaznodziei pijarskiego pedagoga, profesora szkół Komisji Edukacji Narodowej, poety Gracjana

¹²¹ L. Bieńkowski, *Oświecenie i katastrofa rozbiorów*, [w]: *Chrześcijaństwo w Polsce. Zarys przemian 966-1979*, red. J. Kłoczowski, Lublin 1992, s. 355-377.

¹²² Tamże

¹²³ S. Orgelbranda *Encyklopedia Powszechna z ilustracjami i mapami*, t. 15, Warszawa 1903, s. 548

¹²⁴ *Rejestr...*, s. 9-14, poz. 4, 5, 53, 54, 55, 56.

Piotrowskiego¹²⁵. Dorobek literacki tego pisarza obejmował kazania, utwory satyryczne i publicystyczne. Specjalizował się głównie w kazaniach dotyczących Wielkiego Postu. W *Rejestrze* odnajdujemy kazania: postne i świąteczne tego autora. W zasobie węgrowskich reformatów znajdowały się cztery dzieła Szymona Drykowskiego¹²⁶ oraz sławnego publicysty religijnego, jezuitę, rektora kolegium w Poznaniu Tomasza Młodzianowskiego¹²⁷. W 1674 r. jako uznany kaznodzieja wygłosił kazanie na Mszy koronacyjnej Jana III Sobieskiego. Był autorem 73 homilii, 179 kazań oraz mów okolicznościowych, spisanych i opublikowanych osobno. Pozostałe wydał w zbiorze¹²⁸ liczącym ponad 2000 stron in folio w 4 tomach¹²⁹. Zaliczany jest do najwybitniejszych kaznodziei okresu późnej kontrreformacji. Pisał „językiem wolnym od makaronizmów, plastycznym. Tekst okraszał przysłowiami, opowiadania biblijne nasycił współczesnymi realiami. Treści *Biblii* stosował do warunków życia polskiego, przyczyniając się wybitnie do sarmatyzacji katolicyzmu”¹³⁰. Zajmował się również reformą polskiej ortografii. Młodzianowski pochodzący z drobnej mazowieckiej szlachty był wikarym na sąsiadującej z Węgrowem parafii liwskiej, zatem względy regionalne i towarzyskie (reformaci bowiem utrzymywali kontakty z okolicznym duchowieństwem), nie przyczyniły się do zgromadzenia w całości jego dorobku pisarskiego. W pojedynczych egzemplarzach znajdujemy kazania: Pawła Kaczyńskiego¹³¹, bernardyna Antoniego Stefanowicza¹³², jezuitę Stanisława Bieliciego¹³³, wybitnego mówcy franciszkańskiego Waleriana Gutowskiego¹³⁴, teologa i pisarza jezuickiego Piotra Skargi oraz wielu innych kaznodziejów i publicystów religijnych. Obecność dzieł Skargi¹³⁵ potwierdza jego ówczesną popularność i konieczną obecność w księgozbiorach zakonnych.

Wśród literatury zgromadzonej w dziale *Kazania polskie* odnajdujemy tytuły, które dotyczyły nauk katechizmowych wśród innowierców: *Kazania do Żydów* x. A. Kobielskiego¹³⁶, biskupa łuckiego i braclawskiego, i *Nauki cerkiewne niedzielne i świąteczne* x. Marcina Kurzenieckiego¹³⁷. Bardzo intrygujące są dwa dzieła pod zagadkowym tytułem: *Kazania świąteczne z rękopisów zebrane* oraz *Nauki misyjne z rękopisów zebrane*. Skryba sporządzający *Rejestr* nie pozostawił nam informacji, czy dzieła było drukowane, czy też pozostały w rękopisie.

¹²⁵ *Wielka Ilustrowana Encyklopedia Gutenberga*, s. 259-260

¹²⁶ Tamże, poz. 196-197, 198-199, *Kazania przygodne święte, Kazania postne*, wydane w dwóch tomach.

¹²⁷ F. Greniuk, *Tomasz Młodzianowski*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 21, Warszawa-Kraków, s. 425-426.

¹²⁸ T. Młodzianowski, *Kazania i Homilie*, 1681.

¹²⁹ *Piśmiennictwo Staropolskie*, Warszawa 1964, s. 526-527.

¹³⁰ F. Greniuk, *Tomasz Młodzianowski*, s. 425-426. M. Brzozowski, *Kulturowe i historyczne uwarunkowania kaznodziejstwa Tomasza Młodzianowskiego*, Lublin 1988.

¹³¹ Tamże, poz.

¹³² Tamże, poz. 28.

¹³³ Tamże, poz. 11.

¹³⁴ Tamże, poz. 15, 39.

¹³⁵ Tamże, poz. 229, 21.

¹³⁶ Tamże, poz. 84.

¹³⁷ Tamże, poz. 88.

Skryba prowadzący *Rejestr...* pominął informacje dotyczące strefy typograficznej i chronologicznej książek. Nie odnotowywał miejsca wydania książki, oficyny drukarskiej, ani też roku jej wydania. Wnioski dotyczące wieku zasobu bibliotecznego można jedynie wysnuć, analizując dane biograficzne o autorach. Nie wszystkie jednak nazwiska zapisane w *Rejestrze*, można odnaleźć w dostępnych źródłach informacyjnych. Współcześnie wydawane źródła wiedzy: encyklopedie, słowniki i leksykony oraz spisy bibliograficzne wymieniły zaledwie 57 autorów. Analiza okresu ich twórczości literackiej pozwala na wywnioskowanie, że najliczniej były zgromadzone kazania reprezentowane przez pisarzy żyjących w XVIII w. stanowiły 50,8% zasobu, następnie XVII w. – 24,5%. Najmniej występowały kazania z przełomu XVI i XVII w., zaledwie 7%, czyli z pierwszych lat pobytu w Węgrowie mnichów. Stanowiły one najstarszy zasób zostały więc być może usunięte z biblioteki, ze względu na nieużyteczność treści. W przeciągu tak długiej historii biblioteki mogły ulec „zacytaniu” lub zaginięciu. Co ciekawe mało jest również kazań z pierwszej połowy XIX w., literatura ta stanowiła zaledwie 17,5 % zasobu *Kazania polskie*. Być może mnisi w ostatnim okresie funkcjonowania zgromadzenia nie dysponowali środkami finansowymi do nabywania książek. Można również przypuszczać, że część z nich, najbardziej potrzebnych w codziennej pracy, a które przetrzymywali w celach zabrali ze sobą w pośpiechu podczas kasaty konwentu. Istnieje również przypuszczenie, że mając świadomość do jakich celów służą inwentarze biblieczne nie wszystkie książki wprowadzali do rejestru, np. bardziej cenne czy też „zakazane”.

Do najstarszych książek powstałych w XVI w. należały dzieła jezuity Jakuba Wujka (1541-1597) oraz książki publicystów żyjących na przełomie XVI i XVII w. Należeli do nich min.: Stanisław Grądzki (1541-1613), reformator królewski Sebastian Stryjewicz (1567-1645), reformator Jacek Liberiusz (Hiacynt) (1599-1673), bernardyn Jacek Mijałkowski (1597-1647), reformator Brzeziński (zm. 1633)¹³⁸ franciszkanin Franciszek Rychnowski (1611-1673).

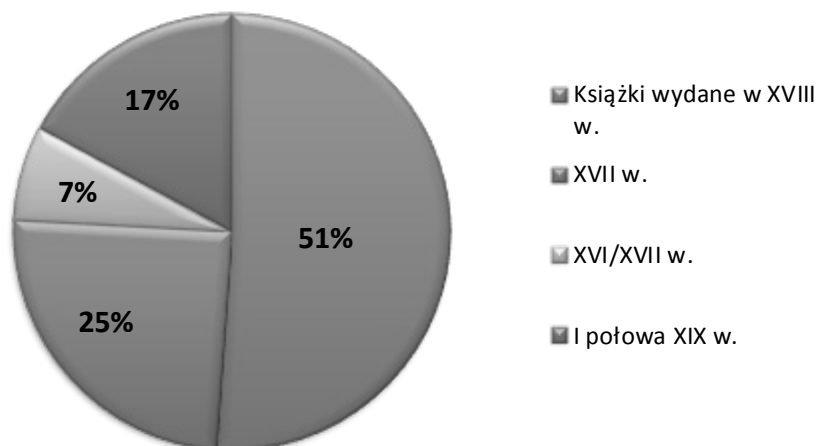
Grupa pisarzy XVII w., reprezentowana była przez kaznodziejów: Antoniego Szyrmę (1660-1734), Antoniego Siarkiewicza (zmarły w 1723 r.), Bazylego Rychlewicza (1640-1710), jezuitę Jana Wujkowskiego, bernardyna Antoni Stefanowicza (zm. 1679), Macieja Muchowskiego (1677-1734), Jana Zrzelskiego (1679-1746), jezuitę Franciszka Kowalickiego, jezuitę Andrzeja Murczyńskiego, Sebastiana Ubermanowicza (1698-1764), Cypriana Sapeckiego (1680-1724), jezuitę Stanisława Bielickiego uważanego nie tylko za kaznodzieję, ale również za „męża wielkiego dowcipu i licznych wiadomości. Wykładał humaniora i filozofię”¹³⁹.

Wśród najliczniejszej grupy publicystów XVIII w. znalazły się książki: jezuita Stanisława Bielickiego (zm. 1718), Szymona Drykowskiego (zm. 1785), jezuita Jakóba Filipowicza (zm. 1767), Andrzeja Filipeckiego (1729-1792), Macieja Muchowskiego (1677-1734), Andrzeja Murczyńskiego (zm. 1754), jezuita Wawrzyńca Rydzewskiego (1717-1765), jezuita, kaznodziei królewskiego Sebastiana Fabiana Lachowskiego (1731-1794).

¹³⁸ Imię nieczytelne.

¹³⁹ *Encyklopedia Kościelna*, hasło Bielicki Stanisław.

Literatura XIX w. reprezentowana była przez takich kaznodziei jak: bohater powstań narodowych, bernardyn Piotr Blachowicz, jezuita Archanioł Dobrowolski (zmarły w 1806 r.), Paweł Winnicki, Franciszek Salezjusz Waliński, zmarły w 1810, Alojzy Korzeniowski, (zmarły w 1826).

Wykres 3. Struktura wieku kolekcji *Kazania Polskie*. Źródło: *Rejestr najnowiej ułożonych ksiąg 1854*.

Węgrowska biblioteka Franciszkanów-Reformatów wykazuje wiele podobieństw z księgozbiorami znajdującymi się w klasztorach tego i innych zgromadzeń zakonnych funkcjonujących na obszarze Rzeczypospolitej¹⁴⁰. Zakup i przechowywanie książek w klasztorach uzależnione było od sytuacji materialnej zgromadzenia, inwencji, starań i wiedzy osoby odpowiedzialnej za księgozbiór tj. przełożonego klasztoru i bibliotekarza. Wydaje się, że na tle tego typu księgozbiorów i przy uwzględnieniu możliwości konwentu można ją uznać za bibliotekę średniej wielkości. Trzeba podkreślić, że struktura biblioteki korespondowała z prowadzoną przez zakonników działalnością duszpasterską i pogłębianiem życia wewnętrznego zakonników. Stąd bogato reprezentowana literatura dotycząca kaznodziejstwa i ascetyki. Łącznie w dwóch działach bezpośrednio związanych z tymi zagadnieniami znalazło się 262 książek, czyli praktycznie 25,6% całego zasobu. Natomiast rzeczywista ich ilość była jeszcze większa jeśli uwzględnimy ich swobodny sposób klasyfikacji do poszczególnych działów. Pozytywnie należy ocenić aktywność przełożonych zgromadzenia, a przede wszystkim klasztoru, którzy na przestrzeni stuleci zaopatrywali bibliotekę w odpowiedni księgozbiór budując zbiór różnicowany i użyteczny.

¹⁴⁰ M. Piđlypczak-Majerowicz, *Biblioteki i bibliotekarstwo*, s. 45-88; F. Murawiec, *Księgozbiory krakowskie zakonu braci mniejszych*, s. 42-59; A. J. Szeinke, *Kościół św. Antoniego i klasztor Franciszkanów-Reformatów*, s. 174-183.

Ze względu na działalność edukacyjną prowadzoną przez zgromadzenie w konwencie węgrowskim przebywało wielu wykształconych zakonników, zgromadzono zatem odpowiednio dużą bibliotekę, która spełniała rolę merytorycznego warsztatu pracy. W świetle analizy XIX-wiecznego *Rejestru* można przypuszczać, że zadania misyjne i ewangelizacyjne nałożone na zgromadzenie miały udział w kształtowaniu się księgozbioru a szczególnie działów bezpośrednio związanych z kaznodziejstwem w tym przede wszystkim działu *Kazania polskie*. Kaznodzieje używając wzorcowo języka polskiego mieli swoje zasługi również w krzewieniu języka narodowego. Sztuka przekazu słowa Bożego, nauczanie i głoszenie kazań, często dość spektakularnych przysposobiło reformatom wielu wiernych. Bliski ich kontakt z miejscową ludnością, ubóstwo i prostota życia zjednało im w ciągu niemalże dwóch wieków sympatię i życzliwość. Temat głoszonych kazań przemawiał do wiernych tym mocniej, że metody duszpasterskie przez nich wykorzystywane działały na wyobraźnię wiernych.

Węgrowski zakon, podobnie jak inne zgromadzenia zakonne, postrzegany był przez władze carskie jako silna ostoja polskiej kultury i tradycji. Dekretem z 8 października 1864 r. klasztor skasowano. Oficjalną przyczyną kasaty było zaangażowanie się zakonników w działalność polityczną, udzielanie schronienia działaczom powstańczym, głoszenie śmiałych kazań, nawoływanie włościan do pomocy powstańcom oraz organizowanie procesji manifestacyjnych. Rok później wydano rozporządzenie o kasacie dóbr kościelnych. Klasztor i kościół węgrowski został zamknięty, piętnastu zakonników wywieziono do Pilicy. W 1867 r. gmach poklasztorny zajęły władze rosyjskie, zasobne archiwum klasztorne zostało rozproszone, a księgozbiór doszczętnie zniszczony¹⁴¹.

BIBLIOGRAFIA CYTOWAŃ

Brzozowski M., *Kulturowe i historyczne uwarunkowania kaznodziejstwa Tomasza Młodzianowskiego*, Lublin 1988.

Chłędowski A. T., *Spis dzieł polskich opuszczonych lub źle oznaczonych w Bentkowskiego Historii literatury polskiéy*, Warszawa 1982.

Chomiuk I. G., *Zarys historii kościoła i klasztoru pw. św. Piotra z Alkantary i św. Antoniego Franciszkanów-Reformatów w Węgrowie w latach 1668-1865 w połączeniu z krótką historią miasta*, Kraków 1999.

Czapska A., *Klasztor w Węgrowie-inwentaryzacja*, maszynopis, zbiory MBP w Węgrowie.

Czapska A., *Węgrów. Monografia historyczno-architektoniczna*, Warszawa 1959.

Encyklopedia Powszechna t.22 R-S, Warszawa, 1866, s. 13.

Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku, red. Jerzy Kłoczowski, Niepokalanów 1998.

Gach P., *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914*, Lublin 1987.

Górski W., *Krótki rys zasad Bibliotekoznawstwa*, Warszawa 1862.

Greniuk F., *Młodzianowski Tomasz* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, Warszawa-Kraków 2009, s. 425-426.

Gruszecki S., *Węgrów kolebką arianizmu polskiego*, „Rocznik Mazowiecki” 1976, nr 6 s. 315-324.

¹⁴¹ A. Kołodziejczyk, *Węgrów i okolice w latach 1864-1914*, [w:] *Węgrów dzieje miasta i okolic*, Węgrów 1991, s. 168.

Grzegorski Z., *Kaznodziejstwo a literatura. Wybrane zagadnienia z teorii i praktyki homiletyki kontekstualnej*, „Poznańskie Studia Teologiczne”, t. 10 (2001), s. 225-23.

Gwoździak J., *Pokasacyjne losy księgozbiorów klasztornych na obszarze Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, [w:] *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, red. Marek Derwich III *Źródła. Skutki kasat XVIII i XIX w. kasata w latach 1945-1956*, Wrocław 2016, s.137-150.

Ilustrowana Encyklopedia Trzaski, Everta i Michałowskiego z wieloma mapami, tablicami, oprac. pod red. S. Lama, t. 4 P-Sh, Warszawa, 1927, s. 804.

Jabłońska-Deptuła E., *Przystosowanie i opór. Zakony męskie w Królestwie Kongresowym*, Warszawa, 1983.

Jastrzębski C., *Kasaty klasztorów w Królestwie Polskim w 1864 r.* [w:] *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, red. Marek Derwich I: *Geneza kasat na ziemiach zaborów austriackiego i rosyjskiego*, Wrocław 2014, s.349-367.

Kantak K., *Franciszkanie polscy 1517-1795*, Oświęcim 2016.

Karpowicz M., *Budowniczowie kościołów w Węgrowie*, Węgrów 2008.

Karpowicz M., *Cuda Węgrowa*, Węgrów 2009.

Karpowicz M., *Działalność artystyczna Michelangela Palloniego w Polsce*, Warszawa 1967.

Karpowicz M., *Sztuka Warszawy czasów Jana III*, Warszawa 1987.

Kazimierski J., *Z dziejów Węgrowa w XV-XVII wieku*, „Rocznik Mazowiecki”, 1970, nr 3, s. 267-281.

Kłoczowski J., *Chrześcijaństwo w Polsce. Zarys przemian*, Lublin 1980.

Kołodziejczyk A., *W latach Królestwa Kongresowego*[w:] *Węgrów dzieje miasta i okolic w latach 1441-1944*, pod red. A. Kołodziejczyka, T. Swata, Węgrów 1991, s. 85-110.

Kołodziejczyk A., *Węgrowskie księgozbiory i ludzie pióra (XVI-1944)*, „Prace Archiwalno-Konserwatorskie na terenie województwa siedleckiego”, t. 1, 1990, s.39-65.

Kołodziejczyk A., *Węgrów i okolice w latach 1864-1914*, [w:] *Węgrów dzieje miasta i okolic w latach 1441-1944*, pod red. A. Kołodziejczyka, T. Swata, Węgrów 1991, s. 149-158.

Kołodziejczyk A., *Z dziejów węgrowskiej szkoły księży komunistów 1711-1833*, „Szkice Podlaskie”, 1996, nr 5, 28-44.

Korolko M., *Sztuka retoryki przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1990.

Materiały do historii zgrupowań zakonnych na ziemiach polskich w XIX i początku XX w., opr. Hanna Dylągowa i inni *Materiały do Atlasu Historycznego Chrześcijaństwa w Polsce*, t. II, cz.1, Lublin 1976.

Miławiecki M., *Inwentarze i spisy klasztorów dominikańskich skasowanych w guberniach Cesarstwa Rosyjskiego w XIX w. Stan źródeł i miejsca przechowywania*, „Hereditas Monasterorum”, vol. 1, 2012, s. 141-172.

Murawiec W., *Księgozbiory krakowskie zakonu Braci Mniejszych – bernardynów i reformatorów – w świetle not proveniencyjnych w XVI-XVIII w.*, „Folia Historica Cracoviensia”, 1994, t. 2, s. 41-59.

Naruszewicz A. S., *Dyariusz podróży Jego Królewskiej Mości na sejm grodzieński*, wyd. M. Bober-Janowska, Warszawa 2008.

Niebelski E., *Słownik lubelskich i podlaskich księży uczestników Powstania Styczniowego 1863 roku*, Lublin 2011.

Nowa Encyklopedia Powszechna t.5 P-S, Warszawa 1996, s. 478.

Pasieczny J., *Działalność klasztoru franciszkanów reformatorów w Krakowie 1625-1978*, Kraków 1980.

Pelczer J., *Zarys dziejów kaznodziejstwa w kościele katolickim*, Kraków 1896.

Pidtypczak-Majerowiec M., *Biblioteki i bibliotekarstwo zakonne na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej w XVII-XVIII wieku*, Wrocław 1996.

Piórkowska M., *Wątki literackie czarnoksiężnika Twardowskiego i jego magicznego lustra* [w:] *Kraina Mistrza Twardowskiego- legenda i produkt turystyczny Węgrowa*, red. F. Midura, A. Chmiel, Węgrów 2016, s. 167-201.

- Postek R., *Szkoci w Węgrowie*, Węgrów 2009.
- Przyboś A., *Kraśniński Jan Kazimierz*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XV, Wrocław-Warszawa, 1970, s. 179-180.
- Religia Encyklopedia PWN P-R*, t. 8, red. T. Gadacz, B. Milerski, Warszawa, 2003, s. 374.
- Sroka A. B., *Prawo i życie polskich reformatów*, Kraków 1975.
- Szczechura T., *Kronika ziemi węgrowskiej od czasów najdawniejszych do 1970 r.*, Węgrów 1970.
- Szteinke A. J., *Kościół świętego Antoniego i klasztor Franciszkanów-Reformatów w Warszawie 1623-1987*, Kraków 1990.
- Szteinke A., *Synakiewicz Feliks*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 25, Wrocław –Warszawa 2009-2010, s. 255-257.
- Tazbir J., *Świat Panów Pasków*, Łódź 1986.
- Węgrów, [w:] *Encyklopedia Kościelna*, t. XXX, Płock, 1910.
- Węgrów dzieje miasta i okolic 1441-1944*, pod red. A. Kołodziejczyka i T. Swata, Węgrów 1991.
- Wiśniowski G., *OO. Franciszkanie-Reformaci w Węgrowie (1668-1865)*, Kraków 1975.
- Wyszomirski T., *Z przeszłości Węgrowa*, Węgrów 1961.
- Zalewski L., *Biblioteka seminarium duchownego w Lublinie i biblioteki klasztorne w diecezji lubelskiej i podlaskiej*, Warszawa 1926, s. 124-130.
- Zdrojewska A., *Biblioteka oo. Franciszkanów-Reformatów w Węgrowie na podstawie inwentarza z 1854 roku*, [w:] *Kościół w Polsce. Dzieje i Kultura IV*, red. J. Walkusz, Lublin 2005, s. 89-143.
- Zakon św. Franciszka w Polsce w latach 1772-1970*, cz. I i II, red. J. R. Bar, Warszawa 1978.